1977
جىل
ماي
№9 (11)
باعاسى
2 تيىن

جاسياسىن سوۆەتتە وداعى، جەتكىزگەن ەركىندىك، تەڭدىككە!

ٴبىزدىڭ وتان

شەت ەلدەگى وتانداستارمەن
مادەني بايلانىس جاساۋشى
سوۆەت «وتان» قوعامى
قازاق بولىمشەسىنىڭ گازەتى

اسىل مۇرات

ن. بازانوۆا،
قازاق بەيبىتشىلىكتى قورعاۋ كوميتەتىنىڭ پرەدسەداتەلى، قازاق سسر علىم اكادەمياسىنىڭ اكادەميگى.

قازىر دۇنيە ٴجۇزىنىڭ ادال نيەتتى بارلىق ادامدارىنىڭ، قوعامدىق ۇيىمدارىنىڭ الدىندا بارىنە بىردەي ورتاق اسا ماڭىزدى ٴبىر مۇرات ايرىقشا كورىنىس بەرىپ، ەرەكشە ماڭىزعا يە بولىپ وتىر. ول- بەيبىتشىلىك مۇراتى.

وسى ماقساتقا جەتۋ جولىندا سوۆەت ەلى ٴوزى دۇنيەگە كەلگەن العاشقى كۇنىنەن باستاپ پارمەندى تۇردە، تاباندىلىقپەن اتسالىسىپ كەلەدى. وسىدان الپىس جىل بۇرىن وكتابر جەڭىسكە جەتكەن كۇنىنىڭ كەلەسى تاڭىنداعىاق ٴبىزدىڭ ەلىمىزدىڭ ۇلى لەنيننىڭ نۇسقاۋىمەن الەمگە بەيبىتشىلىك ۇرانىن تاستادى. ٴتىپتى سول تاريحي توڭكەرىستىڭ ٴوزى قانتوگىسسىز جاسالىپ قىسقى سارايدى الاردا نەبارى بىرنەشە ادام عانا قازا تاپتى.

حالىقتىڭ باسىنا تۇسكەن ادام ايتقىسىز قيىنشىلىقتى جەڭىلدەتۋ ٴۇشىن سوۆەت ۇكىمەتى ٴبىرىنشى دۇنيە جۇزىلىك سوعىستان باس تارتتى، دۇشپانىڭ قاساقانا جاساعان وزبىرلىق ٴبىتىم شارتىنا امالسىز قول قويدى. سوعىستان ورالعان جاۋىنگەرلەر تۋعان جەرلەرىنە قايتارىلدى. ٴبىراق ارام پيعىلدى، قاسارىسقان ىشكى- تىسقى جاۋ قولعا قارۋ الۋعا ٴماجبۇر ەتتى. ادامزات تاريحىندا تۇڭعىش پايدا بولعان سوتسياليزم ورداسىنان، ەڭبەكشى حالىق ٴوزى بيلىك جۇرگىزەتىن ادلەت، ەركىندىك وتانىنان زارەسى ۇشقان يمپەرياليستەر-امەريكا قۇراما شتاتتارى، انگليا، فرانسيا بىرىگىپ، ٴۇش جاقتان شابۋىل جاسادى. ال ەل ىشىندە ٴورت شالعان دەنەدەگى ويدىم-ويدىم كۇيىكتىڭ جاراقاتىنداي شوعىرلانعان اق پاتشانىڭ سارقىندى سىلىمتىكتەرى جاعدايدى ونان ساين اسقىندىرا ٴتۇستى. سوۆەت حالقىنىڭ ازامات سوعىسى باستالدى. الايدا سوتسياليزم سالتاناتى جولىندا كۇرەسۋشى قالىڭ بۇقارانىڭ بولاتتاي بەرىك

تۇتاسقان كۇشى ٴبارىن دە جەڭىپ شىقتى.

دۇنيەقوڭىزدىقپەن ارانى اشىلعان حالىقارالىق يمپەرياليزم بۇكىل الەمگە ەمىن-ەركىن بيلىك جۇرگىزۋگە تالاسىپ، ەكىنشى دۇنيە جۇزىلىك سوعىس اشتى. بۇل جولى فاشيستىك گەرمانيا بريتانيا ارالدارىنان باسقا باتىس ەۆروپانى تۇتاستاي جاۋلاپ الىپ، ٴوزىنىڭ ارامزا نيەتىن ەداۋىر جۇزەگە اسىردى. ەندى مۇنىڭ الدىندا بيىك قامال بولىپ سوۆەتتىك سوتسياليستىك رەسپۋبليكالار وداعى تۇردى، سونى قۇرتۋ كەرەك بولدى. جاۋ ەكى ەل اراسىندا ٴوزارا تيىسپەۋ تۋرالى شارتتىڭ بولۋىنا قاراماستان، ۋپاسىزدىقپەن تۇتقيلدان شابۋىل جاسادى. سوتسياليستىك ٴومىردى قورعاپ قالۋ جولىنداعى شەشۋشى ايقاس تابانى كۇرەكتەي ٴتورت جىلعا سوزىلدى. ميلليونداعان ادام قازا تاپتى، جۇزدەگەن قالالار مەن سەلولار ورتەندى. اقىرى فاشيزم ٴوزى قازعان كورىنە ٴوزى ٴتۇستى، گيتلەردىڭ گەرمانياسى كۇل- تالقان بولىپ قيرادى. ەۆروپانىڭ بەينەسى وزگەردى. مۇندا جاڭادان بىرنەشە سوتسياليستىك مەملەكەت قۇرىلدى. ٴسويتىپ دۇنيە جۇزىلىك سوتسياليستىك سيستەما پايدا بولدى. مۇنىڭ ٴوزى يمپەرياليزمنىڭ سوتسياليزم الدىندا، سوعىسقۇمار قاسكۇنەمدىكتىڭ بەيبىتشىلىك سۇيگىش كۇشتەر الدىندا تاريحي جەڭىلۋى ەدى.

جارتى عاسىردان ازاق استام ۋاقىت ىشىندە ادامزات تاريحىنداعى ەڭ سۇراپىل ەكى بىردەي سوعىستى باسىنان كەشىرگەن سوۆەت ەلى بۇدان بىلاي ادام بالاسىنىڭ قانى توگىلگەنىن ەشبىر قالامايدى. بۇعان سوۆەت وداعىنىڭ مىزعىماس بەيبىتشىل ساياساتى ايقىن دالەل. ماسەلەن، ەۆروپادا جاۋىپسىزدىك پەن ىنتىماقتاستىقتى ساقتاۋ جونىندەگى قورىتىندى اكتىگە 35 ەلدىڭ قول قويىپ، دۇرىس بايلامعا كەلىپ، ۋاعدالاسۋىندا سوۆەت ەلى مەن باسقا دا سوتسياليستىك مەملەكەتتەردىڭ پارمەندى قىزمەت اتقارعانىن بۇكىل الەم ٴبىلىپ وتىر. بۇعان، ارينە، اكتىگە قول قويۋشى- ٴاربىر ەلدەگى بەيبىتشىلىك سۇيگىش كۇشتەردىڭ دە ٴوز ۇلەستەرىن قوسقانى داۋسىز. سونىمەن الەۋمەتتىك قۇرىلىسى ٴار ٴتۇرلى مەملەكەتتەر بەيبىت قاتار ٴومىر سۇرە الادى دەپ، كەمەڭگەر لەنين ايتقان قاعيدانىڭ مەرەيى ۇستەم بولىپ كەلەدى.

1973 جىلى موسكۋادا وتكىزىلگەن بەيبىتشىلىك سۇيگىش كۇشتەردىڭ دۇنيە جۇزىلىك كەڭەسى ادامزاتتىڭ اسىل مۇراتىنا جەتكىزەتىن نەگىزگى جولداردى انىقتاپ بەردى. 1975 جىلى ماي- يۋندە ستوكگولمدە وتكىزىلگەن دۇنيە جۇزىلىك بەيبىتشىلىك سوۆەتىنىڭ ٴماجىلىسى جەر جۇزىندە جانتالاسا قارۋلانۋدى توقتاتۋ جانە بىرتە-بىرتە قارۋسىزدانۋ جولىنداعى كۇرەستى كەڭىنەن ورىستەتۋ تۋرالى باستاما كوتەردى، ول دۇنيە جۇزىندەگى بۇكىل پارلامەنتتەر مەن ۇكىمەتتەردى، پارتيالار مەن قوعامدىق ۇيىمداردى، بارلىق ەركەكتەر مەن ايەلدەردى وسى قوزعالىسقا بەلسەنە قاتىسۋعا شاقىردى.

بەيبىتشىل كۇشتەردىڭ جاقسىلىققا شاقىرعان ۇرانىنا سوۆەت ەلىنىڭ، ونىڭ ىشىندە قازاقستانىڭ ەڭبەكشىلەرى دە جاپپاي ٴۇن قوسۋدا. رەسپۋبليكامىزدىڭ بارلىق وبلىستارى مەن اۋداندارىندا، مادەنيەت، وقۋ ورىندارى مەن كاسپورىندارىندا ارنايى جينالىس، كەڭەستەر وتكىزىلدى. ولارعا بارلىعى 9 ميلليوننان استام ادام قاتىستى. قازاقستان ەڭبەكشىلەرى دۇنيە جۇزىلىك بەيبىتشىلىك سوۆەتىنىڭ شاقىرۋىنا قوسىلاتىنىن بىلدىرۋمەن قاتار، دۇنيە جۇزىلىك بەيبىتشىلىك قورىنا وزدەرىنىڭ ەڭبەك تابىستارىنان قاراجات قوسۋعا دا تاس ٴتۇيىن ٴازىر ەكەنىن ٴبىلدىردى. ماسەلەن، الماتىداعى ماقتا- ماتا كومبيناتىنىڭ، سولتۇستىك قازاقستان وبلىسىنداعى جامبىل اۋدانىنىڭ، تەمىرتاۋ قالاسىنىڭ، تورعاي بوسىت ٴوندىرۋ باسقارماسىنىڭ ەڭبەككەرلەرى بەيبىتشىلىك قورىنا مىڭداعان سوم اقشا اۋداردى.

ٴبىز، سوۆەت ادامدارى، الەمدە بەيبىتشىلىك جەڭەتىنىنە، ادامزات ٴوزىنىڭ اسىل مۇراتىنا قايتكەندە دە جەتەتىنە كامىل سەنەمىز.

ٴسابيت مۇقانوۆ

مايعا سالەم

مىڭ سالەم ساعان،
ماڭگى، جولداس مايىم!
سەن جىلدا جاس جىگىت بوپ كەلگەنسايىن،
جەر جىبەك، بارقىت كيىپ،
جاسىل جەلەك.
بۇركەنەدى ۇيەڭكى، تەرەك، قايىڭ.
باسقاعا قىمبات، ساعان تەگىن، ارزان،
ٴتۇرلى گۇل: ەنجۋ،جاقۇت، لاعىل،مارجان
ۇستىندە توگىلەدى، ۇكىڭ بۇلت،
قالپاعىڭ كۇن.
نايزاعاي- قىلىش- قازناڭ.
تۇلعاڭ سۇلۋ، دەنەڭدە قالىڭ قايرات،
بەتىڭدە الما قىزىل قانىڭ ويناپ،
كەۋدەڭدى كەرە جۇتقان تۇنىق اۋا
تازا، تۇنىق، تۇرىلعان بالداي- قايماق.
ساۋلاتىڭ بال ٴسۇتىڭدى بويىڭ يە،
سۋسىنداپ بۇكىل الەم تالاي جۇيە،
المالار اتقان تاڭداي اجارلانىپ،
جاينايدى قىزىل شوقتاي پىسكەن شيە.
كەسكىنىڭ، تۇلعاڭ، تۇرپات، سۇلۋ
ٴسانىڭ
ۇناپ، بۇلبۇل شىرقايدى ٴتاتتى ٴانىن.
بالىق، بۇقا، ساۋىرىك، قوشقار، تەكە،
قۇرباقا...
ٴانشى قىلدىڭ سونىڭ ٴبارىن.
سولاردىڭ بارىنەن دە ٴانىم ارتىق،
«شىعارسام اششى كۇيدى تۇيتەن تارتىپ،
اققۋمەن اسپانداعى ٴان قوسامىن»،
جەلدەي ەسىپ، كۇلىم كوز كۇندەي
شالقىپ.
بۇلبۇلدان وزگە شەلەۋ مەنىڭ ٴانىم:
ادام وتكەن بەلەستىڭ شولىپ ٴبارىن،
جەلدەي سىرعىپ بۇگىنگى بوگەتتەردەن
جىرلايدى ول مىڭدار جىل بولاشاعىن.
مەن وڭگەدەي ەمەسپىن جالاڭ ٴانشى،
مەن ٴانشىمىن ەگىنشى، ۇستا، مالشى.
وندىرگىش قول، تاپقىش مي مەندە عانا،
سوندىقتان بار تابيعات ماعان جالشى.
جولداس ماي،
ٴان عانا ەمەس تارتار سيىم،
قاراكول جاعا، جاسىل بارقىت كيىم.
تىكتىم تۇزدە،
كورەيىن كەلىسە مە،
قانە، دوسىم، سيىمدى جامىل، كيىن!
قىردى قىرقىپ، جولىندا تاستى جارىپ،
سەن سۋسار دەپشولدەرگە قازدىم ارىق.
سۇلۋ سۋ سىلدىر قاعىپ، بەتپاق دالا
ٴشولىن كەزدىم،
سۋسىندا، دوسىم، بارىپ!
ٴسىمىرىپ ٴشولى قانعان كولەر دالا،
سۇر كەسكىنى قۇلپىرىپ گۇل-گۇل
جانا،
ماي دوسىم، ساعان وسى سيلارىمدى
كەمىتەر قانى قارا دۇشپان عانا.
كەل، دوسىم،
كەۋدە كەرە شىرقايىق ٴان،
شىرقايىق ٴان، شولدەرگە شاشايىق ٴدان.
مەيىرى قانسىن، تويىنسىن، جادىراسىن،
ٴانگە، دانگە، ٴبىزدى شىن سۇيەتىن مالاڭ.

الماتىدا 1 ماي مەيرامىن مەرەكەلەۋسالتاناتىنان كورىنىس.

جاڭا كىتاپتار

قازاق سوۆەت ەنتسيكلوپەدياسى. 9 توم، 1977 جىل، 640 بەت، باعاسى 4 سوم 50 تيىن. مۇقابالى.

ورەلى ونەر. 1977 جىل. 144 بەت، باعاسى 51 تيىن. جيناق. مۇندا ٴى. كەڭەسبايەۆ. م. بالاقايەۆ، ي. ۋيىقبايەۆ سەكىلدى بەلگىلى ٴتىل ماماندارى باستاعان جيىرمادان اسا عالىمدار وسى كۇندەگى جازبا ٴتىلىمىزدىڭ مادەنيەتى جايلى جان جاقتى اڭگىمە قوزعايدى.

قازاق ٴتىلىنىڭ تۇسىندىرمە سوزدىگى. 2_توم. 695 بەت. باعاسى 2 سوم 78تيىن، مۇقابالى. سوزدىكتىڭ 2_ تومى ب، ۋ، گ ارىپتەرىنەن باستالاتىن سوزدەردى قامتيدى.

قازاق ادەبيەتى تاريحىنىڭ ماسەلەلەرى. 223 بەت. باعاسى 1 سوم 58 تيىن.

بۇل كىتاپتا ٴبىر جاعىنان ادەبي ەسكى مۇرانىڭ حالىقتىعى، كوركەمدىك ەرەكشەلىگى، يدەيالىق ىنساناسى قارالسا، ەكىنشى جاعىنان، 18_19 عاسىرلاردا ٴومىر ٴسۇرىپ، قىزمەت ەتكەن اسا كورنەكتى قايراتكەرلەردىڭ (بۇقار جىراۋ قالماقان ۇلى، شال اقىن قۇلەكە ۇلى، اباي قۇنانبايەۆ، اقموللا (ميرىاحەددين)،قاشاعان قۇرجىمان ۇلى جانە باسقالار) ٴومىر بايانى، كوز قاراسى، كوركەمدىك تانىمى، اقىندىق ونەرى كەڭىنەن ٴسوز بولادى.

شەرۋ تارتتى دومبىرا

شەتكە بۇيىم شىعاراتىن جانە شەتتەن بۇيىم الدىراتىن موسكۋاداعى بۇكىل وداقتىق «ٴتۇرلى ەكسپورت» بىرلەستىگىنەن قاراعاندى وبلىسىنىڭ وساكاروۆكا سەلوسىنداعى مۋزىكا اسپاپتارىن جاسايتىن كاسىپورنىنىڭ ادىرەسىنە قۇرمەتتى زاكاز كەلىپ ٴتۇستى. وندا الجيردە بولاتىن حالىقارالىق كورمەگە جونەلتۋگە كەرەكتى قازاق دومبىراسىنىڭ ٴبىر تويىن جاساپ شىعارۋدى ٴوتىنىپ سۇراعان.

وساكاروۆكاداعى مەبەل فابريكاسىنىڭ مۋزىكا تسەحى قازاق ۇلت اسپاپتارىن شىعارۋدى ەڭ العاش رەت بۇدان شيرەك عاسىردان استام ۋاقىت بۇرىن يگەرگەن ەدى. اۋەلگى كەزدەردە ونىڭ ٴونىمى قازاقستانىڭ ٴوز قالالارى مەن اۋىلدارىنا جىبەرىلىپ تۇرعان بولاتىن.

سەلوداعى ىسەرلەر دومبىرانىڭ ٴبىر تويىن 1971 جىلى كانادالاعى مونرەال قالاسىندا وتكەن بۇكىل دۇنيە جۇزىلىك كورمەگە جونەلتكەن بولسا، ارادا بەس جىل وتكەننەن كەيىن سيريا اراپ رەسپۋبليكاسىنىڭ استاناسى_ داماسكىگە جىبەرگەن ەدى. قازاق دومبىراسىنىڭ ەرەكشە اۋەنىنە ماماندار مەيلىنشە نازار اۋدارا باستادى. سول ۋاقىتتان باستاپ وساكاروۆكاداعى شەبەرلەردىڭ شەت ەلدەرمەن اراداعى بايلانىسى ەداۋىر كۇشەيە ٴتۇستى. ٴونى كومبىرلەگەن اسەم دومبىرالار مونعولياعا، گەرمان دەموكراتيالىق رەسپۋبليكاسىنا، فرانسياعا، جاپونياعا، اۋعانستانعا كوپتەپ جىبەرىلىپ كەلەدى.

بيىلعى مەرەكەلى جىلدا كاسىپورىننىڭ وسى زامانعى قۇرالدارمەن جابدىقتالعان تاعى ٴبىر جاڭا ٴۇيى ىسكە قوسىلادى. ٴسويتىپ، بۇدان بىلايعى جەردە مۇندا جىلىنا 70 مىڭ، قازىرگىدەن ەكى ەسە كوپ دومبىرا شىعارىلاتىن بولادى.

شىن ٴومىر وكتابىردەن باستالادى

شەت ەل قايراتكەرلەرىنىڭ پىكىرى

سوۆەت رەۆوليۋتسياسى ادامزات قوعامىن كوپ ىلگەرى باستىردى دا، ٴسوندىرۋ مۇمكىن ەمەس ارايلى جالىن تۇتاتتى. ول الەم جىلجىپ بارار جاڭا مادەنيەتتىڭ تاس ىرگەسىن قالادى.

جاباحارلال نەرۋ.
(ينديا)

لەنيننىڭ جازعاندارى، ارىيۋ ەمەس، قازىناعوي.اتوي سالىپ جاۋعالتانار الدىندا پۋلەمەت وقشاناتيلارىن وقتا تولتىراتىنىمىز سياقتى، شايقاسقا شىعار ساتتەر تۋا قالعان كۇندە، ٴبىز ونىڭ كىتاپتارىن پاراقتاپ اشىپ، سولارعا ۇڭىلەمىز.

ايۆور مونتەگۇۋ.
(انگليا)

بيىلعى جىل فينلانديا ٴۇشىن، سول سياقتى سوۆەت وداعى ٴۇشىن دە ماڭىزدى، اتاۋلى ۋاقيعالار جىلى بولىپ تابىلادى... جىلدىڭ اياعىندا ٴبىزدىڭ ەلدەرىمىزدىڭ تاعدىرىن قوزعاعان ەكى ۋاقيعانى اتاپ وتەتىن بولامىز. فيلانديا تاۋەلسىزدىگىنىڭ 60 جىلدىعى مەن ۇلى وكتابر سوتسياليستىك رەۆوليۋتسياسىنىڭ 60 جىلدىعى. سول كەزدە وتكىزىلەتىن فينلانديا_ سوۆەت دوستىعى ايلىعى ەرەكشە سالتاناتتى بولەيتىن بولادى.

ۋرحو كەككونەن،
فينلانديا پرەزيدەنتى.

سوۆەت وداعى قازىرگى دۇنيەدەگى اسا ٴىرى ەكى مەملەكەتتىڭ ٴبىرى عانا ەمەس، ول وكتابر رەۆوليۋتسياسى جۇزەگە اسىرىلعان ەل، دۇنيە ٴجۇزىنىڭ ەزىلگەن حالىقتارىنا 1917 جىلى جاڭا ٴۇمىت ۇيالاتقان ەل.

د. جـ. نيەرەرە،
تانزانيا پرەزيدەنتى.

بيىل س س س ر ۇلى وكتابر رەۆوليۋتسياسىنىڭ 60 جىلدىعىن مەيرامدايدى.

ٴبىز سوۆەت رەۆوليۋتسياسىنىڭ كوسەمى، ۇلى ينتەرناتسيوناليست ۋلاديمير يليچ لەنيندى كورەگەندىگى ٴۇشىن، ماڭگى_باقي وشپەس كەمەڭگەرلىگى ٴۇشىن قادىر تۇتامىز. ٴبىز سوۆەت حالقىن رەۆوليۋتسيا مەرەكەسىمەن، قول جەتكەن تابىستارىمەن قۇتتىقتاپ، وعان باقىتتى بولۋعا جانە بوستاندىقتىڭ، ادىلەتتىلىكتىڭ، دۇنيە جۇزىندەگى ەزىلگەن حالىقتاردى قولداۋدىڭ ماركستىك_لەنيندىك پرينسيپتەرىنە نەگىزدەلگەن سوتسياليزم قۇرىلىسىندا بۇرىنعىدان دا زور تابىستارعا جەتۋگە تىلەكتەستىك بىلدىرەمىز.

ك. كاۋۋندا،
زامبيا پرەزيدەنتى.

تاۋەلسىزدىكتى جەڭىپ العاننان كەيىن ٴوزىنىڭ ەكونوميكالىق جانە الەۋمەتتىك دامۋىنىڭ قاجەتتىگىنەن تۋعان ۇلى مىندەتتەر جولىندا جان اياماس جولدى تاڭداپ العان، ٴبىزدىڭ حالقىمىز سوۆەت وداعىنىڭ ۇلى وكتابر رەۆوليۋتسياسىنان كەيىنگى جەردە ايتارلىقتاي ىلگەرىلەگەنىنە، ەلىمىزدى دۇنيە جۇزىندەگى جەتەكشى مەملەكەتكە اينالدىرىپ ىلگەرى باسقانىنا ٴوزىنىڭ تاڭداناتىنىن جاسىرمايدى. جانە دە ۇلى رەۆوليۋتسيانىڭ مەرەكەلەپ وتىرعان جىلى س س س ر حالىقتارىنا تۋنيس حالقى مەن ۇكىمەتىنىڭ جالىندى سالەمىن جولداۋدى وزىمە ۇلكەن مارحابا دەپ بىلەمىن.

حەدي نۋيرا،
تۋنيس رەسپۋبليكاسىنىڭ باس مينيستىرى.

جەلدار جىرى

ٴالىبي جانكەلدين

وسىدان الپىس جىل بۇرىن روسسيا ۇستىندە الاۋلاپ اتقان وكتابر تاڭى قيىر شەتتەگى مەڭىرەۋ ايماقتاردى دا شارپىدى. وسىنىڭ ارقاسىندا دۇنيەگە كەلگەن سوۆەت وداعىنىڭ قۇرامىندا قازاق رەسپۋبليكاسى دا ٴوز الدىنا شاڭىراق كوتەردى. بۇل كۇندە قازاقستان شارۋاشىلىعى مەن مادەنيەتى شارىقتاپ دامىعان، ٴتورت قۇبىلاسى تەڭ ىرگەلى مەملەكەت.

ارينە، عاسىرلار بويى مۇلگىپ جاتقان مەشەۋ ولكەدە گۇلدەنگەن ٴومىر ورناتۋ وڭايعا تۇسكەن جوق. بۇل جولدا روسسيانىڭ ۇلى لەنين باستاعان وزىق ويلى ۇلدارىمەن بىرگە قازاق اراسىنان سۋىرىلىپ شىققان كوزى اشىق سانالى ازاماتتار دا جانقيارلىقپەن كۇرەس جۇرگىزدى.

وسىنداي ماڭعازداردىڭ ٴبىرى_ ٴالىبي توقجان ۇلى جانكەلدين. «جانكەلدين ەكسپەديتسياسى» دەپ اتالاتىن ەرلىك جورىق تۋرالى اڭىز ەل اراسىندا كەڭىنەن تاراعان.

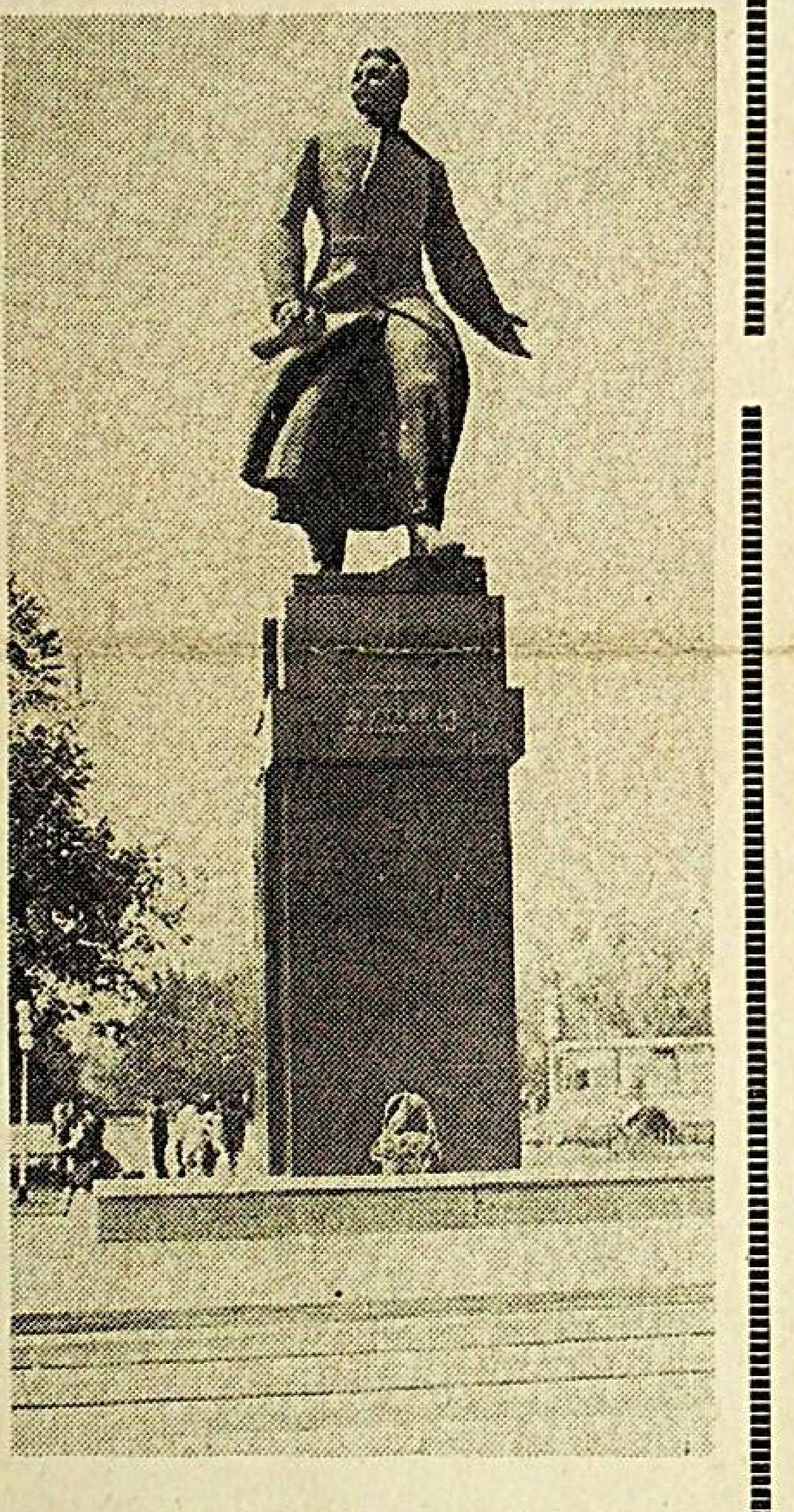

الماتى قالاسىندا ٴالىبي جانكەلدينگە ورناتىلعان ەسكەرتكىش.

1918 جىلى ورىنبوردا ىقتاپ ورنىعىپ العان اق گۆاردياشىلار وسى ايماقتىڭ شىعىسىنداعى اقتوبە مايدانىندا سوۆەت وكىمەتى ٴۇشىن كۇرەسۋشىلەردىڭ ورتالىق روسسياعا قاتىنايتىن جولىن كەسىپ تاستاپ، بۇلاردى حاۋىپتى جاعدايدا قالدىردى. وسى كەزدە ۋ.ي. لەنيننىڭ تىكەلەي باسشىلىعىمەن رەۆوليۋتسيالىق روسسيادا تۇركستان رەسپۋبليكاسىن ساقتاپ قالۋ ماقساتىنا مول قارۋ_ جاراق، اقشا، ٴدارى_ دارمەك ٴبولىندى. مۇنى اقتوبە مايدانىنا توتە جولمەن اپارىپ جەتكىزۋ مۇمكىن ەمەس ەدى. كومەكتى اۋەلى كەمەمەن ەدىل وزەنى ارقىلى استراحان پورتىنا، ودان سوڭ كاسپي تەڭىزى ارقىلى ماڭعىستاۋ تۇبەگىنە دەيىن جەتكىزۋ قاجەت بولدى. ال ودان ارى كاسپي سىرتى، ورال، اقتوبە وبلىستارىنىڭ ٴشول دالالارى ارقىلى كەرۋەنمەن ٴوتۋ بەلگىلەندى. مىنە وسىنداي اسا ۇزاق تا قيىن، جاۋاپتى دا حاۋىپتى جورىققا باسشىلىق جاساۋ مىندەتى ٴالىبي جانكەلدينگە جۇكتەلگەن ەدى.

جاساقتىڭ قۇرامىنا قازاق، ورىس، ۋكراينداردان قوسا شەتەلدىك باۋىرلاستار_ نەمىستەر، ۆەنگرلەر، چەحوسلوۆاكتار، پولياكتار، سەربتەر، حورۆاتتار دا كىردى. قۇرامادا ەكى جۇزدەي تۇراقتى جاۋىنگەر بولدى. جورىقشىلار موسكۋادان شىعىپ، جول جونەكەي قاتارىن تولىقتىرا وتىرىپ، ٴار جەردە بولىكشەلەردى تالقانداۋعا قاتىستى.

ماڭعىستاۋعا جەتكەن جانكەلدينشىلەرگە مۇنداعى قازاق ەڭبەكشىلەرى ايرىقشا كومەك كورسەتتى. جاساققا ٴۇش جۇزدەي تۇيە جانە سونشاما ات بەردى. جەرگىلىكتى اداي جىگىتتەرى ٴوز ەركىمەن ساربازدار ساپىنا كەلىپ قوسىلدى. جەر جاعدايىن، ەلدىڭ جاي_ كۇيىن جاقسى بىلەتىندىكتەن ولار يەن دالادا جول تاۋىپ جۇرۋدە دە، تۇسىن جاۋمەن قاقتىعىس_ شايقاستاردا دا جورىقشىلارعا ەرەكشە كۇش قوسىپ وتىردى.

جانكەلدين باستاعان توتەنشە كەرۋەن ەكى ايدا ەكى مىڭ شاقىرىمنان استام ٴشول دالانى باسىپ ٴوتىپ، ورىنبور_ تاشكەنت تەمىر جولى بويىنداعى شالقار ستانسياسىنا كەلىپ جەتتى. رەۆوليۋتسيا ورتالىعىنان ٴبولىنىپ قالعان اقتوبە مايدانى مەن تۇركستان وكىمەتى ونى قۋانا قارسى الدى.

جانكەلدينشىلەر جورىعى ازامات سوعىسى تاريحىنداعى ەلەۋلى وقيعا بولدى. مۇنىڭ ٴوزى ۋ.ي. لەنيننىڭ، سوۆەت وكىمەتىنىڭ قازاقستان مەن ورتا ازيا ەڭبەكشىلەرىنە كورسەتكەن شىنايى قامقورلىعىنىڭ، حالىقتار دوستىعىنىڭ جارقىن كورىنىسى ەدى.

ەل باسىنا كۇن تۋعان اۋىر شاقتا اسا جاۋاپتى مىندەتتەردى ٴمىنسىز اتقارىپ، ەرلىك ىستەرىمەن ارتىنا وشپەس ٴىز قالدىرعان ٴالىبي جانكەلديننىڭ ٴومىرى بۇگىنگى ۇرپاقتارعا ۇلكەن ۇلگى.

ٴالىبي 1884 جىلى قازىرگى تورعاي وبلىسىنىڭ جانكەلدين اۋدانىندا دۇنيەگە كەلدى. 1903 جىلى قوستانايداعى قازاق_ ورىس ۋچيليششەسىن ٴبىتىرىپ، قازانداعى مۇعالىمدەر سەميناريياسىنا ٴتۇستى. كوپ ۇزاماي 1905 جىلعى ٴبىرىنشى ورىس رەۆوليۋتسياسىنا قاتىسقانى ٴۇشىن وقۋدان شىعارىلدى. موسكۋاداعى ٴدىني اكادەمياعا ٴتۇسىپ، پاتشا اعزامعا پيعىلىنىڭ دۇرىس ەمەستىگىنەن ودان دا الاستالدى. ٴسويتىپ، ول ادىلەت جولىن ىزدەپ تابۋ ٴۇشىن 1910_1912 جىلدارى ەۋروپا، تاياۋ شىعىس، افريكا جانە ازيا ەلدەرىن جاياۋ شارلاپ، ساياحات جاسادى. وسى ساپارىندا، 1911 جىلى شۆەتسارياداعى جەنەۆا قالاسىندا ۋ.ي. لەنينمەن كەزدەستى. 1913 جىلى قازاقستانعا قايتىپ ورالىپ، رەۆوليۋتسيالىق جۇمىس جۇرگىزدى. پاتشا وكىمەتىنەن قۋدالاۋ كورىپ قىرىمعا كەتىپ قالدى. سوڭىنان پەتروگرادقا اۋىستى. 1916 جىلى تورعاي ەلىنە كەلىپ، امانكەلدى يمانوۆپەن بىرگە بۇقارا حالىقتىڭ ۇلت_ ازاتتىق كوتەرىلىسىن باسقاردى. 1917 جىلدان باستاپ ٴومىرىنىڭ اقىرىنا، 1953 جىلعا دەيىن قازاقستاندا ساياسي، اسكەري جانە مەملەكەتتىك جاۋاپتى قىزمەتتەر اتقاردى.

بۇگىندە تورعاي وبلىسىنىڭ ٴبىر اۋدانى، قازاقستاننىڭ ٴبىرقاتار كولحوز_ سوۆحوزدارى مەن وقۋ، مادەني ورىندارى ٴالىبي جانكەلديننىڭ ەسىمىمەن اتالادى.

ق. جازباي ۇلى.

ٴۇسۋ جولىندا

ۋيعىرلار دۇنيە ءجۇزى مادەنيەتىنە لايىقتى ۇلەس قوسقان، وزىمەن كورشىلەس ءبىر قىدىرۋ ەلدەردىڭ دامۋىنا بەلگىلى ىقپال جاساعان وزىق حالىقتاردىڭ ءبىرى. ۋيعىرلاردىڭ ماتەريالدىق جانە رۋحاني مادەنيەتىن باياندايتىن جازبا دەرەكتەر، تاريحي مۇرالار كوپ-اق. باسقالارىن ايتپاعاندا، سسسر علىم اكادەمياسى شىعىستانۋ ينستيتۋتىنىڭ لەنينگرادتاعى بولىمشەسىنىڭ ءبىر وزىندە ۋيعىرلارعا ءتان ءتورت مىڭنان اسا جازبا دەرەكتەر ساقتالىپ وتىر.

ۋيعىر تانۋدىڭ ەرتەدەن- اق دەربەس علىم رەتىندە قالىپتاسقانىن ايتا كەتكەن ءجون. وكتابىر رەۆوليۋتسياسىنان بۇرىنعى كەزدە بۇل ءبىلىمدى دامىتۋعا بيچۋرين، كازام-بەك، يلمينسكي، رادلوۆ، ولدەنبۋرگ، كاتانوۆ، پانتۋسوۆ، مالوۆ سياقتى ماشھۇر ورىس عالىمدارى مەن كەيبىر شەت ەلدىك عالىمدار ەلەۋلى ۇلەس قوستى.

ۋيعىر تانۋ علىمي سوۆەت داۋىرىندە جاڭا مازمۇن، جاڭا ءتۇر الىپ، تەز دامىدى.

ۋيعىر مادەنيەتىمەن ارنايى شۇعىلداناتىن بىردەن- ءبىر بەدەلدى ورىن- قازاق سسر علىم اكادەمياسى ءتىل ءبىلىمى ينستيتۋتى جانىنداعى ۋيعىرتانۋ ءبولىمى. ول اۋەل باستا 1949 جىلى قازاق سسر علىم اكادەمياسى جانىنداعى ۋيعىر- دۇنعان مادەنيەتى سەكتورى بولىپ قۇرىلعان-دى. سەكتوردىڭ ەڭ العاشقى علىمي قىزمەتكەرى تاريح علىمىنىڭ كانديداتى مارقۇم ءارشام يدايالوۋ، فيلولوگيا علىمىنىڭ كانديداتى م. كابيروۋ جولداستار بولدى.

1963 جىلدىڭ اياعىندا قازاق سسر علىم اكادەمياسىنىڭ ءتىل ءبىلىمى ينستيتۋتىنىڭ قۇرامىندا ۋيعىرتانۋ ءبولىمى قۇرىلدى.

قازىر بولىمدە وتىزداي علىمي قىزمەتكەر بار. بۇلار ءۇش سالادا- ءتىل، ادەبيەت، تاريح سالاسىندا قىزمەت اتقارادى.

ءبولىم ۋيعىرتانۋ بىلىمىنە ءتان ماسەلەلەردى تۇتاس زەرتتەيدى. ءتىل زەرتتەۋ توبىنداعىلار سوڭعى جىلداردا ۋيعىر ادەبي ءتىلى، ديالەكتولوگياسى، لەكسيكاسى مەن لەكسيكوگرافياسى، گرامماتيكاسى مەن فونەتيكاسى، ەملەسى مەن اتاۋلارىنىڭ جەكە كوكەيتەستى ماسەلەلەرى بويىنشا زەرتتەۋلەر جۇرگىزىپ، قۇندى ەڭبەكتەر ۇسىندى. بۇلار- ورىسشا- ۋيعىرشا، ۋيعىرشا- ورىسشا سوزدىكتەر، قازىرگى ۋيعىر ءتىلى، ۋيعىر تىلىنە قاتىستى ەكى تومدىق زەرتتەۋلەر، ۋيعىر ءتىلى ەملەسىنىڭ ەرەجەلەرى، ۋيعىر ادەبي ءتىلىنىڭ سوزدىگى، بەلگىلى ءتىل ماماندارىمىز ا. قايداروۋ، ە. سادۋاقاسوۋ، ت. تاليپوۋ جولداستاردىڭ جەكە مونوگرافيالارى جانە باسقا علىمي ەڭبەكتەر. قازىرگى ءتىل ءبىلىمى توبىنداعىلار ۋيعىر ءتىلىنىڭ ەكى تومدىق تۇسىندىرمە سوزدىگىن جاساۋ ۇستىندە.

ادەبيەت توبىنداعى زەرتتەۋشىلەر «ۋيعىر سوۆەت ادەبيەتى تاريحىنىڭ وچەركتەرى»، «ۋيعىر ادەبيەتىندەگى ءداستۇر مەن جاڭاشىلدىق» دەپ اتالاتىن جيناقتار، ءبىرنەشە مونوگرافيا، فولكلور جيناقتارىن باسپادان شىعاردى. ۇستىمىزدەگى بەسجىلدىقتا ۋيعىر ادەبيەتىنىڭ تاريحىن جازۋ مىندەتى العا قويىلىپ وتىر. بۇل مونوگرافيالىق ەڭبەك ءۇش تومنان قۇرالادى. ءبىرىنشى توم ۋيعىر حالقىنىڭ اۋىز ادەبيەتىنە، ەكىنشى توم ۋيعىر كلاسسيك ادەبيەتىنە، ءۇشىنشى توم ۋيعىر سوۆەت ادەبيەتىنە ارنالماقشى.

تاريح توبىنداعىلار ورتا ازيا رەسپۋبليكالارىندا، سونداي- اق قازاقستاندا تۇراتىن ۋيعىرلاردىڭ تۇرمىسىن جانە مادەنيەتىن باياندايتىن مونوگرافيانى، ۋيعىردىڭ 19 عاسىرداعى تاريحى تۋرالى ەڭبەكتى باسپاعا ازىرلەۋ ۇستىندە. ەڭ ءبىر باستى مىندەت ۋيعىر حالقىنىڭ ەرتە زامانىنان قازىرگى كەزگە دەيىنگى قىسقاشا تاريحىن تاياۋ جىلداردا جازىپ ءبىتىرۋ. تاريح علىمىنىڭ كانديداتتارى م. كابيروۋ پەن گ. يسكاكوۋتىڭ سوۆەتتىك قازاقستانداعى ۋيعىرلاردىڭ تاريحىنا، شەت ەلدەگى ۋيعىرلاردىڭ ەتنوگرافياسىنا ارنالعان ەڭبەكتەرى وقۋشىلار جۇرتشىلىعىمەن ديدارلاستى.

ۋيعىرتانۋ ءبولىمىنىڭ سوڭعى جىلدارعى جەتىستىكتەرى كىمدى بولسىن قۋانتادى. ءبولىم مامان كادرلار دايارلاۋ ىسىنە ەرەكشە كوڭىل ءبولدى. علىمي كادرلار، بىرىنشىدەن، اسپيرانتۋرا ارقىلى، ەكىنشىدەن، وزدىگىنەن ءبىلىم الۋ جولىمەن دايارلانادى. قازىر بولىمدە قىزمەت اتقارىپ جۇرگەن ءۇش علىم دوكتورى، ون علىم كانديداتىنىڭ كوپشىلىگى كەزىندە اسپيرانتۋرا، دوكتورانتۋرا ارقىلى وقىعاندار. تاجىريبەلى قازاق عالىمدارىنىڭ جاس ۋيعىر ماماندارىنىڭ علىمي جۇمىستارىنا ۇستاۋ بەرىپ، قامقورلىق جاساپ جۇرگەنىن ەرەكشە اتاپ وتۋگە ءتيىسپىز.

ە. سادۋاقاسوۋ،

قازاق سسر علىم اكادەمياسىنىڭ كورەسپوندەنت- مۇشەسى.

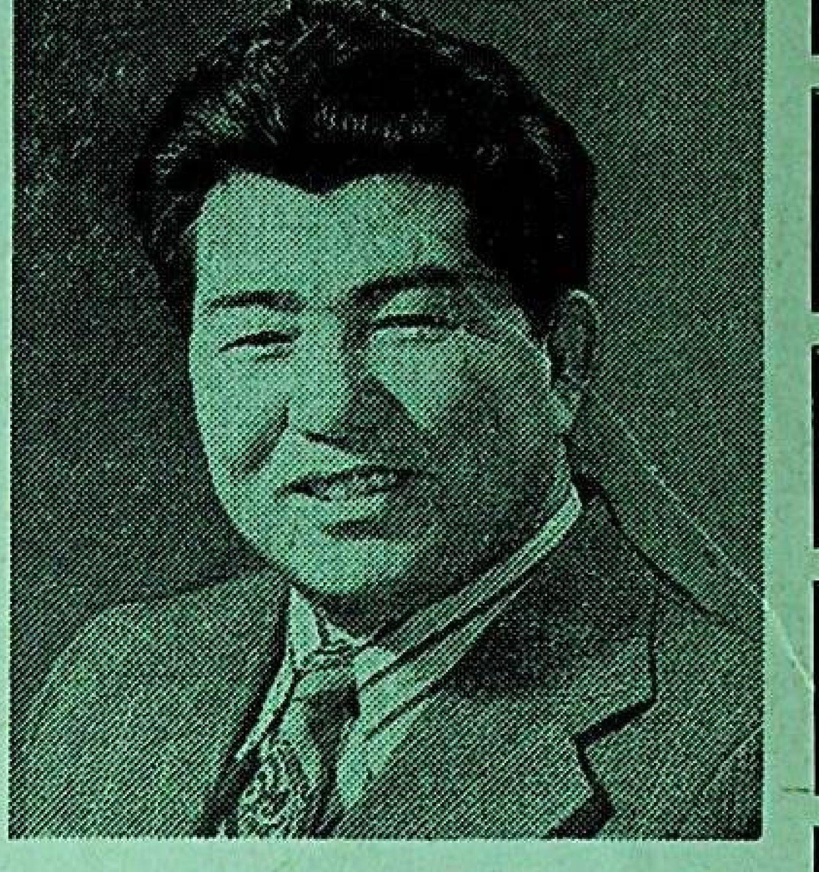

سۋرەتتە: قازاق سسر كۇلاش بايسەيىتوۆا اتىنداعى مەملەكەتتىك سىيلىعىنىڭ 1976 جىلعى جۇلدەگەرى كينو رەجيسسور اسلبەك نۇعمانوۆ.

مۋزىكا مەرەكەسى

رەسپۋبليكادا قازاقستان كومپوزيتورلارىنىڭ قازىرگى مۋزىكاسىنىڭ ۇلى وكتابىردىڭ 60 جىلدىعىنا ارنالعان ەكىنشى فەستيۋالى ءوتىپ جاتىر. وسى مەرەكەنىڭ پروگرامماسى تۋرالى قازاقستان كومپوزيتورلار وداعى باسقارماسىنىڭ توراعاسى، رەسپۋبليكا حالىق ارتيسى ەركەعالي راحماديەۋ «ءبىزدىڭ وتان» گازەتىنىڭ تىلشىسىنە بىلاي دەدى:

—بىزدىڭ العاشقى مەرەكەمىز بىلتىرعى جىلعى ەگىن ورداعى قارساڭىندا رەسپۋبليكانىڭ تىڭ يگەرگەن سولتۇستىگى مەن ورتالىعىنداعى سەگىز وبلىسىندا ويداعىداي وتكەن بولاتىن. مەرەكەگە قاتىسقاندار ەگىنشىلەرمەن، شاحتيورلارمەن، مەتاللۋرگتارمەن، قۇرىلىسشىلارمەن ديدارلاسىپ، ەستەن كەتپەس جاقسى اسەر العان ەدى. قازاقستاننىڭ مول استىعى ۇشىن شايقاسقا قاتىسقاندار ونەر يەلەرىنە ءدان ريزا بولدى. تىڭ يگەرۋشىلەردىڭ ەرلىك ەڭبەگى ءبىزدىڭ تۋورچەستۋومىزعا جىگەر بەرگەن بولاتىن.

ال بيلعى مەرەكە رەسپۋبليكانىڭ وڭتۇستىگىندەگى ايماقتاردا ءوتىپ جاتىر. كومپوزيتورلار، انشىلەر، كۇيشىلەر بۇل جولعى مەرەكەگە اسقان جاۋاپكەرشىلىكپەن دايارلانىپ، وزدەرىنىڭ ونەرىن وكتابىردىڭ تورقالى تويىنا ارناپ وتىر.

مۋزىكا مەرەكەسىنىڭ پروگرامماسىنا كەلەتىن بولساق، قۇرمانعازى اتىنداعى حالىق اسپاپتارى وركەسترى، قازاق سسر مەملەكەتتىك سيمفونيا وركەسترى، سول سياقتى قازاق سسر مينيسترلەر سوۆەتىنىڭ تەلەۆيزيا جانە راديو حابارى جونىندەگى مەملەكەتتىك كوميتەتىنىڭ ەسترادالى- سيمفونيا وركەسترى جامبىل، شىمكەنت، قىزىلوردا قالالارىندا ونەر كورسەتپەك.

سونىمەن قاتار كورەرمەندەر جۇرتشىلىعى اتاقتى ءانشى بيبىگۇل تولەگەنوۋامەن، رەسپۋبليكانىڭ ەڭبەك سىڭىرگەن ارتيستەرى س. قۇرمانعاليەۋامەن، م. مۇسابايەۋپەن، گ. رازىيەۋامەن جانە باسقا ونەر يەلەرىمەن كەزدەسەدى.

رەسپۋبليكا ونەر قايراتكەرلەرىنىڭ مۋزىكا مەرەكەسى كۇندەرىندە جۇرتشىلىق الدىندا بەلگىلى كومپوزيتورلار ب. بايقاداموۋتىڭ «الماتىم، مەنىڭ استانام»، ب. جۇمانيازوۋتىڭ «اعالار»، ە. جۇبانوۋانىڭ «جىر جازامىن»، ق. قوجامياروۋتىڭ «ۋادە»، «مەن پارۋانا»، ە. راحماديەۋتىڭ «تۋعان ەل تۋرالى ءان»، ل. حاميديدىڭ «وتان» دەگەن شىعارمالارى ورىندالادى. ونەر ادامدارىنىڭ ونەركاسىپ، اۋىل شارۋاشىلىعى ەڭبەككەرلەرىمەن كەزدەسۋى ەڭبەك مايدانىندا دا، ونەر مايدانىندا دا جاڭا لەپ اكەلىپ، قۋانىشقا بولەپ، شابىت تۋدىراتىندىعىنا ءبىز كامىل سەنەمىز.

«قازاقستان» ماگازينىندە

قازاقستان استاناسى- الماتى جىل اسقان سايىن ۇلكەيىپ، ادەمىلەنىپ كەلەدى. بۇرىنعى، ەسكى جاتاعان ۇيلەردىڭ ورنىنا ءزاۋلىم بيىك ۇيلەر ءۇستى- ۇستىنە سالىنىپ جاتىر. قالاداعى ەڭ ءبىر ءساندى دە سالتاناتتى كوشەلەردىڭ ءبىرى- لەنين اتىنداعى باس كوشە. سوڭعى جىلداردا وسى كوشەدە كوپ پاتەرلى ەڭسەلى ۇيلەر مول سالىندى.

ءدال وسى كوشەدەگى ءبىر تاماشا تۇرعىن ءۇيدىڭ تومەنگى قاباتى- تۇگەل «قازاقستان» دەپ اتالاتىن ۇلكەن ماگازين.

«ءبىزدىڭ وتان» گازەتىنىڭ ءتىلشىسى ابدىبەك نۇرماعامبەتوۋ جۋىردا ماگازيننىڭ مەڭگەرۋشىسى مۇعاليما ابدىلدينوۋا مەن اڭگىمەلەسكەن ەدى. تومەندە سول اڭگىمەنىڭ مازمۇنى جاريالانىپ وتىر.

سۇراق: ماگازيندە قانداي بۇيىمدار ساتىلادى؟ ولار كىمدەرگە ارنالعان؟

جاۋاپ: وزىڭىزگە ءمالىم «قازاقستان» ماگازينى 1971 جىلى اشىلعان بولاتىن. مۇندا نەگىزىنەن العاندا قازاق، ۋيعىر، وزبەكتەردىڭ ۇلتتىق كيىم- كەشەكتەرى، ءۇي جيھازدارى مەن مۇلىكتەرى، ساماۋرىن، پودنوس، كەسە، اياق- تاباق جانە باسقا زاتتار ساتىلادى. بۇل بۇيىمداردى، الدىمەن قالا حالقى، اسىرەسە شالعايدان، قازاق، ۋيعىر اۋىلدارى مەن قىشلاقتارىنان، مال وتارلارىنان كەلگەن جۇرت ساتىپ الادى. ءوڭىرىن، ەتەگىن جۇرىنداپ نە كەستەلەپ ماقپالدان تىككەن قاپتال شاپان، وقالاعان قامزول، ەتەگىن شىلتەرلەگەن جىبەك كويلەك، كەستەلى نەمەسە مارجانمەن اشەكەيلەگەن تاقيا، تۇلكى تىماق، قۇندىز نەمەسە ەلتىرى بورىك، كوك سالەمەن ويۋلاعان ەتىك، كەبىس، ءماسى جانە باسقا كيىمدەردى جۇرت قىزىعا الادى.

ال ەندى ءۇي جيھازدارىنا كەلەتىن بولساق، بوياۋى مەن ورنەگى الۋان ءتۇرلى تۇس كيىز، الاشا، اشەكەيلى ساندىق، اق ساماۋرىن- وسىنىڭ ءبارى ءبىزدىڭ ماگازيننەن تابىلادى. ماگازيننىڭ ەندى ءبىر بولىگىندە- زەرگەرلىك بۇيىمدار. بۇل ءبولىمدى عاليا دەگەن كەلىنشەك باسقارادى. ول ءوزى ءبىر بيازى، ساۋدا- ساتتىق جۇمىسىنا ابدەن توسەلگەن ادام. مۇندا كۇمىس بىلەزىك، جۇزىك، ساقينا، القا، سىرعا ساتىلادى. جۇرت قازىر اۋقاتتى عوي. اسىل بۇيىمداردى ساتىپ الۋشىلار تىم كوپ. كەلىن تۇسىرەتىن، قىز ۇزاتاتىن جانە باسقادا توي وتكىزەتىن ۇيلەرگە شاشۋ اپاراتىن كىسىلەر لەگى ەشبىر تولاستامايدى.

سۇراق: وسىنشاما اسىل بۇيىمداردى، ءساندى كيىم- كەشەكتى، جيھازدار مەن مۇلىكتەردى قايدان الاسىزدار؟

جاۋاپ: ءبىز بۇلاردى قازاقستاننىڭ وزىندەگى، باسقا رەسپۋبليكالارداعى ارناۋلى فابريكالار مەن زاۋودتاردان الدىرىپ تۇرامىز. مىسالى، كيىمدى الماتىداعى ءساندى كيىمدەر ۇيىنەن، گاگارين اتىنداعى «ءبىرىنشى ماي» تىگىن بىرلەستىكتەرىنەن، «تۇس كيىز» فابريكاسىنان جانە باسقا كاسىپورىنداردان الامىز. ال قىمىز قۇياتىن سىرلى تەگەنەنى، توستاعاندى، وجاۋدى، قاسىقتى قول ونەر كاسىپورىندارى جاساپ شىعارادى.

ءتىلشى: راحمەت سىزگە جاقسى اڭگىمەڭىزگە. ساۋدا كوسەت بولسىن، قارىنداس!

ماگازين مەڭگەرۋشىسى: سىزگە دە راحمەت، ايتقانىڭىز كەلسىن! ۇلىستىڭ ۇلى كۇنى، وكتابىر مەرەكەسى جاقىنداپ كەلەدى. جۇرتقا مەرەكەلىك بۇيىمدار ساتا باستايتىن كۇندەردە الىس ەمەس. مەيرامدى جاقسى قارسى الىپ، كوپتىڭ كوڭىلىن تاپساق دەگەن نيەتتەمىز.

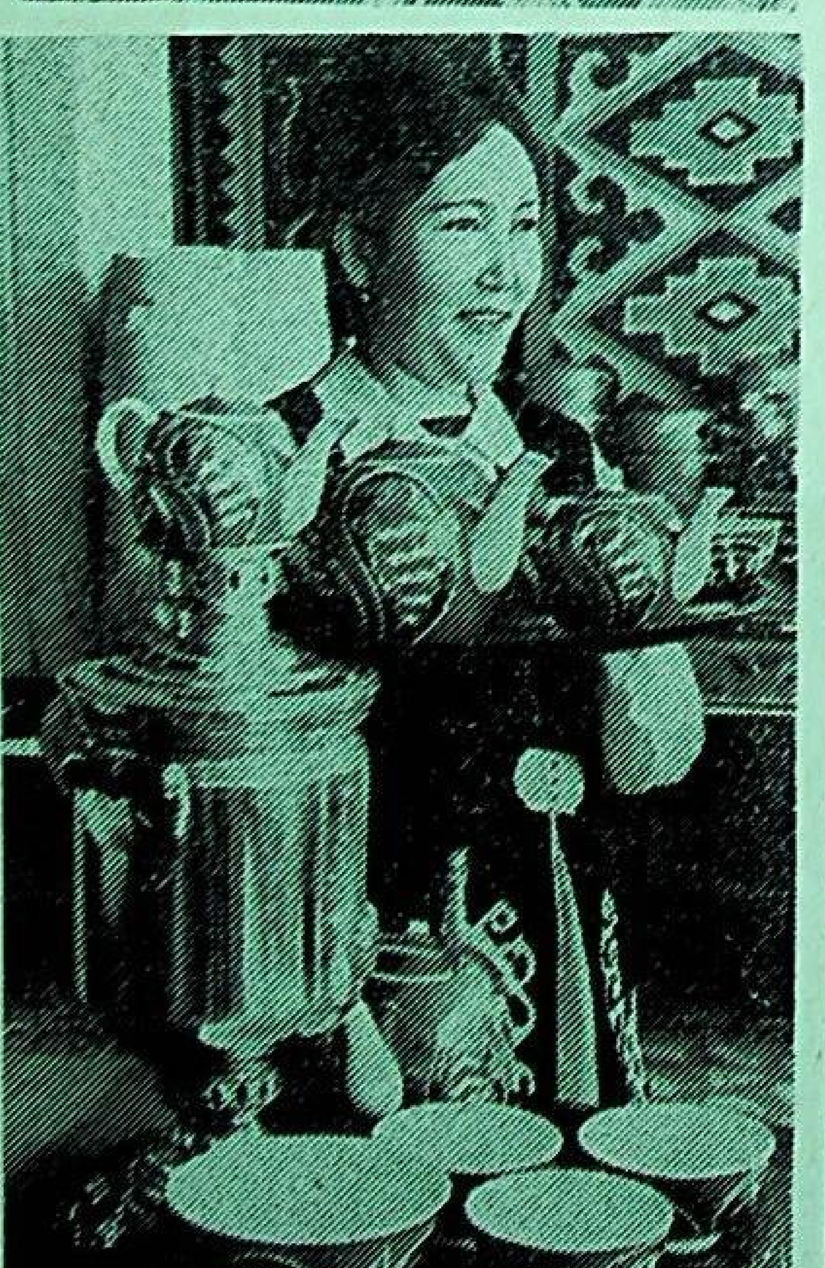

سۋرەتتەردە: اۋىلدان كەلگەن تۇتىنۋشى گۇلجيھان سايماسايەۋا (جوعارىدا). ساتۋشى ءلايلا دوسانوۋا.

جارىق جۇلدىز

بەلگىلى ادەبيەتشى، قوعام قايراتكەرى، قازىر الماتىداعى شەت ەل تىلدەرى ينستيتۋتىندا قازاق ادەبيەتىنىڭ وقىتۋشىسى سايلاۋباي قايناربايەۋ قازاق دالاسىنا ەسىمى ەرتەدەن تاراعان، ٴوز تۇسىندا جەتىسۋدىڭ بۇلبۇلى اتانعان اقىن سارا تۋرالى شاعىن كىتاپ باستىرتىپ شىعاردى.

كىتاپشادا سارانىڭ بالالىق شاعى مەن وسكەن ورتاسى جايىندا ٴسوز بولادى. سارا 1878 جىلى تۋعان. سوندا ونىڭ تۋعانىنا الداعى جىلى ٴجۇز جىل تولادى ەكەن. اكەسى تاستانبەك اقسۋ وزەنىنىڭ بويىن مەكەندەيتىن تايمان نىسىندەگى بەلگىلى تاستەمىر رۋىنان شىققان. بۇل ەل ساۋىقشىل ەل بولعان. اتاقتى قوبىزشى مولقباي، حالىق اقىندارى تولعانباي، بەكەنباي دەگەندەر وسى ەلدىڭ ادامدارى بولعان. داڭقتى حالىق اقىنى تۇبەك دەگەن كىسى دە وسى ەلدىڭ جيەنى بولعاندىقتان، ناعاشىلارىنا ٴسىڭىپ كەتكەن. مىنە، وسىنداي ونەرلى ورتا زەرەك تۋعان ساراعا يگىلىكتى اسەرىن تيگىزبەي قويعان جوق ەدى.

ٴبىز بۇل ارادا سارانىڭ جاستايىنان جەتىم قالىپ، قورلىق كورگەنىنە، ەسكى ادەت- عۇرىپتىڭ تۇزاعىنا ٴتۇسىپ، ٴوزى سۇيگەن تەڭىنە تۇرمىسقا شىعالماي زار جىلاپ، باس بوستاندىعىن كوكسەپ جىرلاعانىنا توقتالمايمىز.

ەڭ ٴبىر ٴتۇيىندى ماسەلە: ٴبىرجان سال مەن سارانىڭ ايتىسى جونىندەگى كەيبىر سىڭارجاق ادەبيەتشىلەردىڭ اعات پىكىرىن سايلاۋباي قايناربايەۋ جوققا شىعاردى. ارينە، ايتىس ول كەزدە، قازىرگىدەي، دەرەۋ باسپا ٴسوز بەتىنە تۇسىرىلمەگەن، نە ماگنيتوفونعا جازىلىپ الىنباعان. دەگەنمەن ٴىزىن ونشاكوپ سۋىتپاي، سول كەزدەگى ادەبيەتشى جۇسىپبەك شايقىسلاموۋ دەگەن كىسى ەسىمبەك اۋلىنا كەلىپ، ايتىستىڭ ۇزىن ىرعاسىن سارانىڭ ٴوز اۋزىنان جازىپ العان. سول جۇسىپبەك جازىپ العان نۇسقا 1898 جىلى قازان قالاسىندا كىتاپشا بولىپ شىعارىلعان. سودان بەرى ول ٴبىر نەشە دۇركىن شىعارىلدى.

بۇل ايتىس جونىندە اتاقتى اكادەميك- جازۋشىلارىمىزدىڭ، عالىمدارىمىزدىڭ ايتقان پىكىرلەرىن سايلاۋباي وتە ورىندى پايدالانعان. مىسالى، مۇحتار اۋەزوۋ: انىندا ٴبىرجان- سارانىڭ ايتىسى بولعان. ٴبىراق، العاشقى ايتىلعان قالپىندا ساقتالماعان. ەڭبەك، شىنىندا، سارانىكى،..- دەيدى.

اقىن سارا اۋىر زاماندا ٴومىر ٴسۇردى. جوڭعار الاتاۋىنىڭ باتىس باۋرايىنداعى كەڭ جازىقتىڭ اسپانىندا ٴبىر جارىق جۇلدىز جارقىراپ جاندى دا، تەز ٴسونىپ قالدى. سارا 1916 جىلى وتىز سەگىز جاسىندا دۇنيە سالدى. ارتىندا وشپەس ءىز قالدىردى. ول مۇرا- سارانىڭ كولەمى مىڭ جولدان اسا ولەڭدەرى. اباي سوزىمەن ايتقاندا، بۇلاردىڭ بارلىعى دەرلىك «تىلگە جەڭىل، جۇرەككە جىلى تيەتىن» كوركەم، سىرلى ليريكالى ولەڭدەر. ەڭ كولەمدىسى «تۇزاق» دەپ اتالاتىن داستانى.

سارانىڭ بۇدان سوڭعى ەداۋىر كولەمدى شىعارماسى «جۇرەك» دەپ اتالاتىن ولەڭى ەل اراسىنا كوپ تاراعان اڭىزدىڭ جەلىسىنە قۇرىلعان.

جۇرەكتەن جانعا جىلى ٴسوز بارما ەلدە،
جۇرەكسىز تىرلىك بارما سۋ مەن جەردە.
قاشاندا ٴومىر جىرى- جۇرەك سىرى.
بىرەۋىن سول جۇرەكتىڭ ايتام مەن دە...-

دەپ باستالادى بۇل ولەڭ.

سارا ەلىنە اسىل مۇرا قالدىردى. ول مۇرانىڭ تاماشا مۇراگەرلەرى دە بار. وتكەندەگى اياۋلى ۇل- قىزدارىن قادىر تۇتاتىن بۇگىنگى ۇرپاق كوشكەن تال دەگەن اۋىلدا ساراعا ارناپ ەسكەرتكىش ورناتتى. «قاپال» استىق سوۋحوزىنىڭ ٴبىر بولىمشەسىنىڭ تۇراعى اقىن سارانىڭ ەسىمىمەن اتالادى. مۇندا زيراتىنىڭ باسىنا ورناتىلعان جانە ٴبىر ەسكەرتكىش بار. مارفۋعا دەگەن جاس اقىن سارا اپاسىنا ارناپ داستان جازدى.

ساراعا دەگەن ەڭ ٴبىر ۇلكەن ەسكەرتكىش- «ٴبىرجان-سارا» وپەراسى. اكادەميك- جازۋشى قاجىم جۇماليەۋتىڭ ليبرەتتوسى بويىنشا اتاقتى سوۋەت كومپوزيتورى مۇقان تولەبايەۋ جازعان بۇل وپەرا قازاق مۋزىكا ونەرىنىڭ تورىنەن ورىن الىپ، تاماشا ۇلگىسى بولىپ وتىر.

العى بۇىن قالدىرعان اسىل مۇرانى قازىرگى بۇىن، مىنە، وسىلايشا قاستەرلەپ كەلەدى.

ومارعالي قۇدشەۋ.

ماقالدار مەن ماتەلدەر

اداسقانىڭ ايىبى جوق، قايتىپ ٴۇيىرىن تاپقانسوڭ.

تۋعان جەردىڭ تۋعايى دا ىستىق.

ٴار نە قىماسىڭ- تىرلىكتە، باقىت كىلتى- بىرلىكتە.

ٴورىس ىرىستى قاشىرار، ىنتىماق حالىقتان اسىرار.

ٴىنىنىڭ اعانى جەڭگەنى- قايىرىلىپ سالەم بەرگەنى؛
اعانىڭ ٴىنىنى جەڭگەنى- ەڭكەيىپ ٴۇيىنە كىرگەنى.

ەرجىگىتتىڭ قادىرى ولگەندە بىلىنەدى؛
ەسكى جۇرتتىڭ قادىرى كوشكەندە بىلىنەدى.

ٴوز اعاسىن اعالاماعان، كىسى اعاسىن جاعالامايدى.

تايعان جەردە بوي سىيلى، تايماعان جەردە تون سىيلى.

تۇسى بىرگە تۇرتىسپەيدى، ٴتۇبى بىرگە كەتىسپەيدى.

وزەكتەن شىققان ٴورت جامان، وزگەدەن شىققان جات جامان.

جيناپ تەرگەن تەلمۇحاممەت قاناعاتوۋ.
الماتى قالاسى.

اتامەكەن

ٴانىن جازعان ەسكەندىر حاسانعاليەۋ
ٴسوزىن جازعان قادىر مىرزاليەۋ

جاسىل جايلاۋ- تۇكتى كىلەم، كوك كىلەم،
كوك كىلەمدە كوپ ويناپ‌مىن، كوپ كۇلەم.
ايدارىمنان سيپاپ وتكەن سامالدى
قازاعىمنىڭ الاقانى دەپ بىلەم!

قايىرماسى:
قايدا جۇرسەڭ، اتا مەكەن
كوكەيىڭدە جاتادى ەكەن.
كۇننىڭ ٴوزى قيماي ونى
ۇياسىنا باتادى ەكەن!

جاسىل جايلاۋ- تۇكتى كىلەم، كوك كىلەم،
كوك كىلەمدە كوپ اۋنايمىن، كوپ كۇلەم.
اسقار تاۋىن اسپانىمەن استاسقان
قازاعىمنىڭ مارتەبەسى دەپ بىلەم!
قايىرماسى.

جاسىل جايلاۋ- تۇكتى كىلەم، كوك كىلەم،
كوك كىلەمدە كوپ ويناپ‌مىن، كوپ كۇلەم.
كۇننىڭ نۇرىن، ايدىڭ ايباق ساۋلەسىن
قازاعىمنىڭ ماحابباتى دەپ بىلەم!
قايىرماسى.

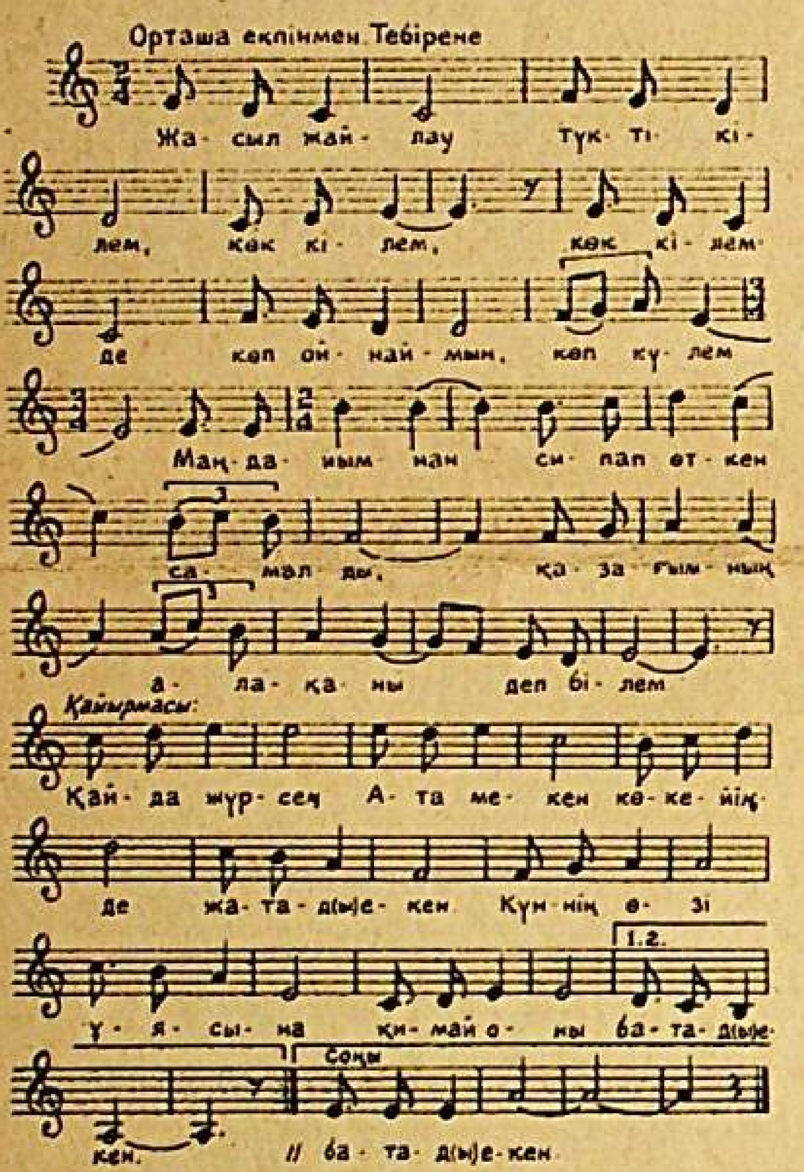

Екінші сабақ. ەكىنشى ساباق			
Ж ж ج	Жора جورا	Ажар اجار	Жер жаннаты—Жетісу جەر جانناتى - جەتىسۋ
З з ز	Заман زامان	Адамзат ادامزات	Ана тілі—біздің ұлттық байлығымыз. انا ٴتىلى - ٴبىزدىڭ ۇلتتىق بايلىعىمىز.
И и ي	Игілік يگىلىك	Аялау ايالاۋ	Жайқалған кең жазира جايقالعان كەڭ جازيرا
К к ك	Көйлек كويلەك	Көк шөп كوك ٴشوپ	Көсілген жазық дала كوسىلگەن جازىق دالا
Л л ل	Лағыл لاعىل	Саламат سالامات	Самал есіп тербеген, жасыл мақпал түгіндей سامال ەسىپ تەربەگەن، جاسىل ماقپال تۇگىندەي
М м م	Маржан مارجان	Мекен مەكەن	Алтын мақта, біздің жақта التىن ماقتا، ٴبىزدىڭ جاقتا

شىعارۋشىلار القاسى.

Әліппе сабағы
الىپپە ساباعى

Қазіргі қазақ әліппесі	Латыншасы	Арабшасы	Қазіргі қазақ әліппесі	Латыншасы	Арабшасы
А а	A a	ا	Ф ф	F f	ف
Б б	B b	ب	Х х		ح
В в	V v	ۆ	Ц ц		
Г г	G g	گ	Ч ч		چ
Д д	D d	د	Ш ш	C c	ش
Е е	E e	ە	Щ щ		
Ё ё			ъ		
Ж ж	Ç ç	ج	Ы ы	ь	ى
З з	Z z	ز	ь		
И и	I i	ي	Э э	e	
Й	J j		Ю ю		يۋ
К к	K k	ك	Я я		يا
Л л	L l	ل	І і	i	
М м	M m	م	Қ қ	Q q	ق
Н н	N n	ن	Ң	ŋ	ڭ
О о	O o	و	Ғ ғ	ƣ	ع
П п	P p	پ	Ұ ұ	ū	ۇ
Р р	R r	ر	Ү ү	Y y	ٷ
С с	S s	س	Ө ө	Ө ө	ٶ
Т т	T t	ت	Ә ә	Ə ə	ٵ
У у	U u	ۋ	H h	H h	ھ

گازەتتىڭ ادرەسى: 480091، الماتى قالاسى، فۋرمانوۋ كوشەسى، 88. تەلەفوندار 82-60-62، 85-43-62. گازەت - جۋرنال باسپاحاناسىندا باسىلدى. يندەكس 72878.